

**129η Συνάντηση
Μετα-Ψυχολογίας
Βασίλειος Μαούτσος**

7/6/11

Μεταψυχολογικό Σεμινάριο

‘Ελληνικό Ινστιτούτο Κλασικής Ψυχανάλυσης’

‘Totem and Taboo’, 1913

Ως εισαγωγή σ’ αυτή την τόσο βασική και περίπλοκη εργασία του Φρόιντ θα λέγαμε ότι ο πυρήνας της θα πρέπει να αναζητηθεί στην διαρκή απορία κάθε ψυχικά πάσχοντος ως προς την σχέση του με το στενό του οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον και στη συνέχεια με τα κλινικά του συμπτώματα που απορρέουν εξ αυτής της σχέσης. Αφ’ ης στιγμής υπεισέλθει στον εσωτερικό του χώρο για νοηματοδότηση αυτού που ονομάζεται στενό περιβάλλον, συναντά συγγενείς και φίλους. Ανακαλύπτει δε πάντοτε ότι οι πρώτες σχέσεις του ξεκινούν ως αποτέλεσμα συνουσίας με την δημιουργία του συμπλέγματος γονιών/παιδιών προϋπόθεση του οποίου είναι η ετερόφυλη σχέση των γονιών και η ύπαρξη μιας επιτυχούς σεξουαλικής διέγερσης.

Στη συνέχεια ανακαλύπτει ότι αυτή η τριπλή διεργασία δεν είναι τόσο απλή όσο φυσιολογικά φαίνεται να προστάζει η βιολογία, δηλαδή, η λογική του. Ούτε η δημιουργία των παιδιών, ούτε η ετεροφυλία, αλλά ούτε και αυτή η ίδια η σεξουαλική διέγερση σχετίζονται στενά με τις βιολογικές του καταβολές. Η αιμομικτική σχέση με τα παιδιά δεν επιτρέπεται, αλλά ούτε και μεταξύ ετερόφυλων αδελφών. Συνεπώς, η σεξουαλική διέγερση κι’ αν υπάρχει αναστέλλεται. Αργά ή γρήγορα στο εύλογο - συνειδητό ή ασυνειδητό - ερώτημα του γιατί να μην υπάρχει σεξουαλική διέγερση μεταξύ νέων ή αγαπημένων ατόμων που ζουν μαζί επειδή υφίσταται συγγενική σχέση μεταξύ τους ο κάθε ασθενής περίμενε τον Φρόιντ να του επιβεβαιώσει το προφανές ότι, δηλαδή, η απορία του είναι πλήρης νοήματος. Έτσι, η παρούσα εργασία του Φρόιντ κατ’ ουσίαν ασχολείται με τους λόγους για τους οποίους ο κάθε ασθενής ανθίσταται στη προφανή αιμομικτική του επιθυμία με συνέπειες κοινωνικές (ιστορικά και πολιτισμικά φαινόμενα), ψυχολογικές (νευρώσεις) και σωματικές δυσλειτουργίες (επιθετικότητα, σεξουαλική ανικανότητα).

Ο Φρόιντ για άλλη μία φορά θέλει να εισάγει τον αναγνώστη του (ασθενή ή θεραπευτή) μέσα από τις ανεπαίσθητες ψυχικές του διεργασίες στο υπόβαθρο της ‘νεύρωσης’. Αυτό τον αφορά περισσότερο από οτιδήποτε άλλο. Ειδικότερα μάλιστα όταν μπορεί να το επιτυγχάνει αποφεύγοντας θεωρητικού επιπέδου αναφορές. Σε μία εποχή που έχει ήδη πλέον θίξει σε πρώτο βασικό επίπεδο τα μεγάλα ψυχολογικά ζητήματα που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος και χωρίς να έχει αφήσει περιθώρια για σοβαρές αντιρρήσεις επί των κύριων θέσεών του, επιδιώκει τώρα την ολοένα βαθύτερη μεταψυχολογική εξέταση των ερωτημάτων που έχει εισάγει. Έτσι, στη παρούσα εργασία του αποτολμά να ζητήσει την εκτενή υποστήριξη μιας ‘ανθρωπολογικού’ τύπου μελέτης του με σκοπό να μη χρειαστεί να χρησιμοποιήσει θεωρητικά σχήματα που θα έθεταν υπό αμφισβήτηση την παγκοσμιότητα των συμπερασμάτων του τα οποία θεωρεί μοναδικής αξίας από κλινική άποψη και ιδιαίτερα σε σχέση με την κατάσταση της ‘ψυχαναγκαστικής νεύρωσης’. Ως γνωστόν αυτό δεν επετεύχθη αφού στη πράξη ελάχιστες εργασίες του Φρόιντ έχουν αμφισβητηθεί τόσο πολύ όσο η παρούσα με βάση το γεγονός ότι τα εθνολογικά του παραδείγματα είτε ήταν λανθασμένα ή ερμηνεύθηκαν με λάθος τρόπο.

Στη πραγματικότητα όμως αυτό που επιδιώκει ο Φρόιντ δεν είναι η εθνολογική επιβεβαίωση των θέσεών του. Ο Φρόιντ δεν έχει άλλη επιδίωξη από το να αναδείξει με περιγραφικό τρόπο και φαινομενολογική τακτική και συνέπεια την υποκειμενική παγκοσμιότητα των παραμέτρων εκείνων που συναντά κάθε κλινικός επί καθημερινής βάσης στην εκτέλεση του ψυχαναλυτικού έργου του και που οφείλει να τις λαμβάνει σοβαρά υπ’ όψιν του. Διότι αν αυτές προέρχονται από το βαθύ

ανθρώπινο παρελθόν - ή, όπως ενδεχομένως θα έλεγε κάποιος ερευνητικά διακείμενος - επειδή προέρχονται από ένα τόσο βαθύ παρελθόν, νομιμοποιούνται, εν τέλει, να έχουν αναπόφευκτες και συγκεκριμένες κλινικές συνέπειες. Όμως ούτε αυτή η νομιμοποίηση δεν μπορεί να είναι a priori κλινικά αποδεκτή έστω κι' αν είναι μία ένδειξη παγκοσμιότητας. Η κλινική πρακτική κατά τον Φρόντ χρειάζεται υποκειμενικές αποδείξεις παγκοσμίου ισχύος παρά ενδείξεις. Ως γνωστόν, μόνον με ενδείξεις ο Φρόντ θα μπορούσε να είχε συνεχίσει το «Σχέδιο» ανεμπόδιστα όμως το εγκατέλειψε προκειμένου να βρει τις πανίσχυρες αποδείξεις που θα του έδιναν ξεκάθαρα κλινικά αποτελέσματα.

Πράγματι, αν και περίεργο εκ πρώτης όψεως, στις ανθρώπινες κοινωνίες η δημιουργία σεξουαλικών δεσμών των γονέων με τα παιδιά τους ποτέ δεν επιτρέπονταν ατιμωρητί. Ως προέκταση αυτού του λογικά μυστηρίου θεσμού οι σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ αδελφών, συγγενών, πνευματικών συγγενών, συγγενών εκ συνουσίας (π.χ πεθεράς, νύφης) και των προεκτάσεών τους ιστορικά φαίνονται να έχουν σαφείς διαβαθμίσεις κοινωνικής και υποκειμενικής ανεκτικότητας. Η ετεροφυλία όποτε δεν εφαρμόζεται συναρτάται αναπόσπαστα με αυτή την προϋπόθεση διότι από τη στιγμή που κάτι τόσο φυσιολογικό όπως η σεξουαλική συνένωση κοντινών ετερόφυλων δεν επιτρέπεται αναπόφευκτα ανοίγει ο ασκός του Αιόλου επί κάθε συναφούς σεξουαλικού ζητήματος. Η σεξουαλική διέγερση επίσης αξιολογείται ως υγιής μόνο στο βαθμό που η προϋπόθεση της απαγόρευσης της αιμομιξίας τηρείται απαρεγκλίτως καθόσον σε διαφορετική περίπτωση αναζητούνται τα αίτια αυτής της διέγερσης ως σαφώς μη φυσιολογικά. Προφανώς, η κάθε 'αιμομικτική' κατάσταση υποσκελίζει κάθε τι άλλο επειδή αυτή η ίδια θεωρείται από μόνη της εξαιρετικά αφύσικη, διαστροφική και ποινικά κολάσιμη ακόμη και μέχρι θανάτου όπως μας λέει ο Φρόντ στο εθνολογικό μέρος αυτής της πολυσήμαντης εργασίας του. Εν κατακλείδι, η σεξουαλική συνένωση κάθε άλλο παρά επιτρεπτή μπορεί να θεωρηθεί όταν αυτή αφορά τους πλέον κοντινούς συναισθηματικά ανθρώπους (π.χ γονείς, συγγενείς, κλειστούς φίλους) αν και το αίσθημα της αγάπης είναι συχνότατα δεδομένο σ' αυτές τις σχέσεις και η ευτυχία εξ ενός, φερ' ειπείν, τέτοιου γάμου εξ αυτού και μόνον του λόγου θα μπορούσε να είναι άκρως πιθανή. Κι' όμως, η συνουσία που θα ήταν τόσο απολαυστική κάτω από τέτοιες συνθήκες θεωρείται απλώς απαράδεκτη.

Μάλιστα, από τις προαναφερθείσες πηγές πρωτόγονων κοινωνιών που διαθέτουμε και στις οποίες κάνει εκτενέστατη αναφορά ο Φρόντ σ' αυτό του το κείμενο μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η επισημοποιημένη έκφραση αυτής της μυστηριώδους ανθρώπινης συμπεριφοράς εναντίον της αιμομιξίας βρίσκεται σε κάτι φαινομενικά τόσο απλό όσο είναι η ύπαρξη του ονομαζόμενου 'Τοτέμ' - π.χ το σήμα ενός πουλιού ή κάτι άλλου - που ενώνει τα μέλη της πρωτόγονης φυλής σε κοινή αποδοχή της απαγόρευσης της αιμομιξίας. Αυτό υποδηλώνει ότι όσοι άνθρωποι ανήκουν στο δεδομένο κοινωνικό σύνολο που φέρει αυτό το 'Τοτέμ' δεν μπορούν με κανένα αποδεκτό τρόπο να έχουν σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ τους κι' ας μην είναι ούτε καν αδέλφια ή γονείς. Σε μεταγενέστερο πολιτισμικό επίπεδο το Τοτέμ εκφράζεται ως 'Ταμπού' που μας είναι γνωστό σε πληθώρα σύγχρονων δοξασιών και η ύπαρξή του είναι γνωστή και δεν χρήζει ειδικής υποστήριξης. Αυτό έχει το εξής χαρακτηριστικό: δεν έχει τον τοτεμικό πρωτογονισμό αλλά όποιος έρχεται σε επαφή μαζί του 'μαγνητίζεται' από την δύναμη του 'μάνα' του και οι προεκτάσεις του στις κοινωνίες των ανθρώπων είναι ευρύτερες. Αυτό, δεν περιορίζεται σε απαγορευμένες σεξουαλικές σχέσεις αλλά σε μία σωρεία απαγορεύσεων που αφορούν καταστάσεις οι οποίες δεν μπορούν να θιγούν (π.χ αδιαπραγμάτευτος σεβασμός έναντι ενός Βασιλέως ή μιας πεποίθησης περί της Θεϊκής οντότητας). Κι' αν κάποιος σπάσει αυτό το κανόνα και γλυτώσει της κοινωνικής αναταραχής εναντίον του τότε ο ίδιος ως αποδεδειγμένα φέρουν το 'μάνα' - την δύναμη του ταμπού - 'γίνεται ταμπού' παίρνοντας την θέση του προηγούμενου.

Όταν η δύναμη αυτού του δίπολου Τοτέμ/Ταμπού αξιολογηθεί ως κλινικό φαινόμενο ο πλούτος των θεραπευτικών διαδρομών είναι τεράστιος αφού, όπως θα δούμε, οι φαντασιώσεις του ασθενούς/θεραπευτή επεκτείνονται πολύ βαθιά στο ασυνείδητο. Όμως, θα πρέπει να δεχτούμε ότι

με την τόσο συστηματική εθνολογική ενασχόληση του Φρόιντ η κλινική αξία του συγκεκριμένου έργου του σε πολλά σημεία έχει εξανεμιστεί και συνεπώς η γενεσιουργός φαντασίωση του 'Τότεμ και Ταμπού' χρήζει ιδιαίτερης μνείας που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια προκειμένου να ξεκαθαρίσουμε πολλά σημεία του προηγούμενου αλλά και του μεταγενέστερου έργου του Φρόιντ.